

Development of a Practical Guide of the Integrated Curriculum in the Second Grade of Elementary School

Parisa Mehdizade day¹, Parvin Ahmadi*^{2,3}, Parvin Samadi³

1. MA in Curriculum development, Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor, Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

3. Associate Professor, Department of Educational Administration and Planning, Faculty of Education and Psychology, Alzahra University, Tehran, Iran.

Corresponding author:

Parvin Ahmadi

Received:2022/07/04

Accepted:2022/08/14

Published:2023/08/23

Abstract

Background and Objectives: The main purpose of this study is to develop a practical guide for the integrated second grade elementary curriculum.

Methods: The research approach was qualitative content analysis method and the research community was all second-grade elementary textbooks and the teacher's teaching guides. The theme-based integrated curriculum approach (concept-based and skill-based) was chosen. Concepts and skills were extracted from textbooks and the objectives of each lesson were extracted from the teacher's teaching guides and coded at the same time.

Findings: The findings showed that the course contents of separate subjects are not enough, and due to the absence of a meaningful relationship between the course content and life and situations outside the educational environment, the need for a consolidated curriculum is more noticeable. The teachers are not familiar with the integrated approach in the curriculum, and also the practice guide for the implementation of the theme-based integrated curriculum approach is felt to get ideas for an application in the classroom. Codes had a common theme were categorized and formed the combined themes of the curriculum. Which formed 16 combined themes. The themes were: water, truthfulness, charity, prayer, order, saving, time, beauty skills, appreciation, measuring, problem solving, environmental protection, thinking, Collaboration and participation, responsible. Then a sample lesson plan was developed.

Conclusion: The theme-oriented curriculum (concept-oriented and skill-oriented) approach can extend the curriculum integration umbrella among all textbooks. According to the findings of this study, it is suggested that the implementation of the integrated curriculum of the second grade of elementary school be on the agenda according to the guidelines developed in this study.

Keywords: Curriculum Development, practical Guide, Integrated Curriculum, Elementary, Second Grade Elementary.

مقاله پژوهشی

تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی

پریسا مهدیزاده دایو^۱، پروین احمدی^{۲*}، پروین صمدی^۳

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۲- دانشیار برنامه درسی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۳- دانشیار برنامه درسی، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

*نویسنده مسئول: پروین احمدی

دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۳

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۲۳

انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۰۱

چکیده

زمینه و اهداف: هدف اصلی پژوهش حاضر، تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی است.

روش‌ها: رویکرد پژوهش، کیفی (تحلیل محتوای کیفی) و جامعه پژوهش، کلیه کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی و راهنماهای معلم هر کتاب بود. رویکرد برنامه درسی تلفیقی مضمون محور (مفهوم محور و مهارت محور) انتخاب شد. مفاهیم و مهارت‌ها از کتاب‌های درسی و اهداف هر درس از راهنماهای تدریس معلم استخراج شد و هم زمان کدگذاری صورت گرفت. کدهایی که دارای زمینه مشترک بوده‌اند در یک مقوله قرار گرفتند و مضامین (تم) تلفیقی برنامه درسی را تشکیل دادند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد مطالب و محتواهای درسی موضوعات مجزا کافی نیست و به دلیل عدم وجود رابطه معنی‌دار بین محتوای دروس با زندگی و موقعیت‌های خارج از محیط آموزشی نیاز به برنامه درسی تلفیقی محسوس تر می‌نماید. معلم‌ها با رویکرد تلفیقی در برنامه درسی آشنا نیستند و نیاز به راهنمای عمل برای اجرای رویکرد برنامه درسی تلفیقی مضمون محور احساس می‌شود که برای کاربرد در کلاس درس ایده بگیرند. ۱۶ مضمون (تم) تلفیقی شکل گرفت. مضامین به دست آمده عبارتند از: آب، راستگویی، نیکوکاری، دعا، نظم، نماز، صرفه‌جویی، زمان، مهارت آراستگی، قدرشناسی، اندازه‌گیری، حل مسئله، حفظ محیط زیست، تفکر، همکاری و مشارکت، مسئولیت‌پذیری. سپس نمونه طرح درس تلفیقی تدوین شد.

نتیجه‌گیری: رویکرد تلفیق برنامه درسی مضمون مدار (محتوا مدار و مهارت مدار) می‌تواند چتر تلفیق برنامه درسی را بین همه کتاب‌های درسی بگستراند. تمامی مفاهیم و مهارت‌های تلفیقی پایه دوم ابتدایی استخراج و راهنمای عملی برای برنامه درسی پایه دوم ابتدایی تدوین شد. با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود که اجرای برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی طبق راهنمای تدوین شده (مضامین پیشنهادی) در این پژوهش در دستور کار قرار گیرد.

کلمات کلیدی: تدوین برنامه درسی، راهنمای عمل برنامه درسی، برنامه درسی تلفیقی (یکپارچه)، دوره ابتدایی، پایه دوم ابتدایی.

مقدمه

در گذشته تعلیم و تربیت صرفاً به انتقال مجموعه‌ای از دانش سازمان یافته و میراث فرهنگی از یک نسل به نسل دیگر یا ایجاد و ارتقای نظام ارزشی حاکم بر رفتارهای فرد و جامعه محدود می‌شد. این مهم در چارچوب برنامه‌ای برآمده از نظام رشته‌ای با ساختاری مشخص و نهادینه از روش‌ها، مفاهیم و گام‌های آموزشی عملی می‌شد. اکنون نمی‌توان مثل گذشته رسالت آموزش و پرورش را انتقال اطلاعات دانست و نمی‌توان دانش را از طریق حافظه جاودانه نمود؛ چرا که نظام‌های رشته‌ای بیش از پیش گسترش یافته‌اند و علوم، مجزا و بخش‌بخش شده‌اند. این امر سبب می‌شود که یادگیرنده یک بعدی رشد کند و از واقعیت زندگی فاصله بگیرد (جوادی پور؛ خسروی و یاقوتی، ۱۳۹۳). در طی سال‌های گذشته، پیشرفت فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و افزایش جمعیت، چالش‌هایی را در نظام‌های آموزشی به وجود آورده و آن را ناچار به اتخاذ تصمیم‌ها و سیاست‌های راهبردی نموده است، به طوری که مأموریت، چشم‌انداز و هدف‌های خرد و کلان هر نظام آموزشی را تحت تأثیر خود قرار داده است. اکنون، اکثر نظام‌های آموزشی در پی آن هستند که با ارائه دانش، مهارت و نگرش‌های مورد نیاز فراگیران خود آن‌ها را برای برخورد با مسائل و چالش‌های زندگی آینده آماده کنند. این نظام‌ها با کمک سیاست‌های راهبردی گوناگون امکان رشد و گسترش آموزش مداوم را به عنوان فرآیندی که برنامه‌های درسی تسهیل‌کننده آن است دنبال می‌نمایند (مهرمحمدی، ۱۳۹۳).

برنامه‌های درسی به منظور تحقق اهداف کلان نظام آموزشی نیازمند سازماندهی مناسب است و متخصصان شیوه‌های مختلفی را در این عرصه پایه‌گذاری کرده‌اند. با سابقه‌ترین شکل سازماندهی برنامه درسی بر اساس موضوع‌های درسی و قلمروهای علمی است که به عنوان شیوه سنتی شناخته می‌شود. با توجه به بروز نیازهای جدید، شیوه‌های دیگری در کنار شیوه‌های گذشته برای سازماندهی برنامه‌های درسی مطرح شده است. از جمله شیوه‌های جدید برای سازماندهی برنامه‌های درسی، رویکردهای تلفیقی است که در آن مرزبندی‌های مشخصی میان حوزه‌های دانش وجود ندارد و تجربیات یادگیری به گونه‌ای متفاوت با رویکرد موضوع محور ارائه می‌شود (احمدی و مهرمحمدی، ۱۳۸۰).

در زمینه کارآمدی الگوی موضوع‌های درسی مجزا تردیدهایی وجود دارد. هنگامی که محتوا به صورت جدا جدا و قالب‌بندی شده ارائه می‌شود و بین دانش‌های آموخته شده پیوندی برقرار نمی‌گردد، دانش‌آموزان به کندی یاد می‌گیرند و به سرعت فراموش می‌کنند. چون برنامه درسی موضوع مجزا با دنیای واقعی دانش‌آموز ارتباط ندارد، مطالب درسی بی‌معنا بوده و کاربرد آموخته‌های مدرسه‌ای برای دانش‌آموز کم می‌شود. همچنین، کمیت محتوا مهمتر از درک عمیق آن است که این خود باعث غفلت از فراگیری مهارت‌های مهم شناختی مورد نظر رویکرد سازنده‌گرایی^۱ می‌گردد (مهرمحمدی، ۱۳۹۳ و ملکی، ۱۳۹۷). برنامه درسی و آموزش تلفیقی رویکردی متفاوت با شیوه سنتی طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه درسی است که عمدتاً به دلیل کاستی‌های موضوع مجزا، معلم محور و مبتنی بر کتاب درسی رایج و نیز، به سبب مزایا و ویژگی‌های مثبت آن، از سوی نظام‌های آموزشی پیشرفته، برنامه ریزان درسی، پژوهشگران و معلم‌های خلاق و فکور مورد اقبال قرار گرفته است. اما، رویکرد تلفیقی در طراحی برنامه‌های درسی ایران چندان مورد توجه قرار نگرفته است و برنامه درسی رسمی و قصدشده به شکل دیسیپلین محور و موضوع مجزا است. (احمدی، ۱۴۰۰).

پاسخگویی به مسائل روز در برنامه‌های درسی را می‌توان جزء مهم‌ترین امتیازات یا توجی‌هات روی آوردن به رویکرد تلفیقی در برنامه‌های درسی دانست. بسترسازی یادگیری مادام‌العمر از کیفیت‌های بارز و مورد تأکید نظام‌های آموزشی پیشرو در چارچوب رویکرد تلفیقی می‌تواند تحقق یابد. «تلفیق» فرایندی در درون دانش-آموز و «برنامه تلفیقی» فعالیت‌های یادگیری برای کمک به این فرایند را فراهم می‌کند. تلفیق به لحاظ مفهومی واژه‌ای پیچیده و دارای ابعاد گوناگون است (سیف نراقی؛ یوسفی واقف و نادری، ۱۴۰۰).

در یک تعریف کلی، برنامه درسی تلفیقی مرزهای موجود بین موضوعات درسی را از بین برده و جنبه‌های مختلف برنامه درسی را در یک مجموعه معنی‌دار گرد هم می‌آورد (پارسا، ۱۳۹۲). تلفیق برنامه درسی از نظر هاردن و همکاران به نقل از محمودی (۱۳۹۲)، سازماندهی مواد آموزشی برای ارتباط دادن یا یکپارچه کردن موضوعاتی است که غالباً در دوره‌های تحصیلی یا گروه‌های آموزشی به صورت جداگانه تدریس می‌شود. امروزه نسبت به گذشته برنامه‌های درسی با چالش جدی روبه‌رو است. از یک سو، برنامه‌های درسی حاکم موضوع محور است و پاسخگوی نیازهای فراگیران نبوده و از سوی دیگر، دانش به علت رشد سریع دچار انشعاب‌های متوالی و منجر به تخصصی شدن هر چه بیشتر رشته‌های علمی گردیده است که باعث می‌شود افراد نتوانند ارتباط موجود بین رشته‌های علمی مختلف را تشخیص دهند. بنابراین، ضرورت دارد برنامه‌های درسی به صورت تلفیقی ارائه شود، زیرا، مسائل در محیط کار چند بعدی و تلفیقی است. توجه به برنامه‌های درسی تلفیقی و فراتلفیقی می‌تواند یادگیرندگان را برای محیط‌های متحول آماده سازد. با توجه به اهمیت و مزایای تلفیق برنامه درسی پژوهشگران مختلفی بر آن تأکید کردند و به عنوان شیوه‌ای برای یادگیری واقعی از طریق برداشتن مرزهای ساختگی به این موضوعات درسی تشخیص داده شده است (محمودی و چراغی، ۱۳۹۵).

تلفیق برنامه درسی فقط بر روی یک موضوع درسی متمرکز نمی‌شود، بلکه کوشش می‌کند تا موضوع‌های مرتبط با هم حول محور یک مضمون (تم) سازماندهی گردند. سازماندهی محتوای برنامه درسی بر اساس یک مرکز در قالب مضمون یا تم، دانش را در جریان عمل مفهوم‌پردازی کرده و به آن انسجام و معنا می‌دهد (حوریزاد، ۱۳۹۱، بین ۱، ۱۹۹۷، ترجمه احمدی و خوی نژاد، ۱۳۹۳).

به زعم بین (۱۹۹۷) تلفیق برنامه درسی، یک روش سازماندهی مواد یادگیری مشترک یا مهارت‌های زندگی که برای همه شهروندان ضروری است و برنامه‌ای که بر محور مسائل و مشکلات زندگی واقعی جوانان و بزرگسالان سازماندهی شده است می‌باشد و هدف این است که به دانش‌آموزان کمک کند تا یاد بگیرند چگونه در زندگی مردم‌سالار مشارکت کنند.

در طول تاریخ برنامه درسی بحث وجدل‌های فراوانی در زمینه ارتباط مواد درسی و تلفیق آن‌ها با یکدیگر از سوی صاحب‌نظران این حوزه مطرح شده است و نظریه‌ها و الگوهای گوناگونی ارائه گردیده که از تنوع خاصی برخوردار است. الگوی اصلی طراحی برنامه درسی آموزش و پرورش ابتدایی کشور ما، دیسیپلین‌محور یا موضوع مجزا است و محتوا، عنصر اساسی این برنامه است. در بین محصولات برنامه درسی، "کتاب درسی" بیشترین سهم را دارد. کتاب‌هایی مستقل و موضوع مجزا برای هر درس وجود دارد که در محتوا با هم پیوندی ندارند. بیشترین نقش معلم "آموزشی" است و نقش "پژوهندگی" معلم کمترین حضور را در برنامه درسی دارد. کثرت

مواد درسی ارائه شده مجزا در کلاس‌های درسی باعث افزایش مدت زمان آموزش شده است (احمدی، ۱۳۸۲ و شریفی ۱۳۹۳). مطالب و محتواهای درسی گنجانده شده در برنامه درسی موضوع محور در مدت زمان مشخص شده برای تدریس و یادگیری کافی نیست و نیز به دلیل عدم وجود رابطه معنی دار بین محتوای دروس با زندگی و موقعیت‌های خارج از محیط آموزشی نیاز به برنامه درسی تلفیقی را محسوس تر می‌نماید.

با توجه به نظام متمرکز و تجویزی بودن برنامه درسی دوره ابتدایی در کشور ما، مسئله این نیست که محتوای موضوع‌های درسی مفید هستند یا نه، بلکه مسئله چگونگی بازنمایی محتوای موضوعات درسی در کتاب‌های مختلف دوره ابتدایی در اجرا است. از آن جایی که در دوره ابتدایی هنوز برنامه‌های درسی به صورت تخصصی تدوین نشده است و تعداد کتاب‌های درسی زیاد نیست و هنوز دانش‌آموزان به سمت رشته و موضوع درسی خاصی گرایش پیدا نکرده اند بهتر می‌توان برنامه‌های درسی را تلفیق نمود. به بیان دقیق‌تر، با وجود وضعیت موجود برنامه درسی دوره ابتدایی، در جریان آموزش و تدریس معلم در کلاس درس به دنبال راهی برای ارتباط دادن موضوعات درسی در سایه تلفیق هستیم. جایگاه تلفیق در برنامه درسی ابتدایی ایران، با حفظ هویت مستقل رشته‌ها و موضوعات درسی مجزا در یک سطح ابتدایی، با کمترین میزان تلفیق است (احمدی، ۱۳۸۲).

رویکرد تلفیق برنامه درسی مضمون مدار (محتوا مدار و مهارت مدار) می‌تواند چتر تلفیق برنامه درسی را بین همه کتاب‌های درسی بگستراند. تلفیق برنامه درسی مضمون مدار درصدد است که سازماندهی برنامه درسی به گونه‌ای صورت گیرد که به جای محور قرار دادن انباشت اطلاعات، آماده شدن برای زندگی آینده از طریق آمادگی برای امتحانات ارتقای تحصیلی، بر کاربرد دانش در زندگی اکنون تأکید کند. این رویکرد فقط بر روی یک موضوع مجزا متمرکز نمی‌شود، بلکه کوشش می‌کند تا موضوع‌های مرتبط با هم حول محور یک مضمون (تم) سازماندهی گردند. سازماندهی محتوای برنامه درسی بر اساس یک مرکز در قالب مضمون یا تم، دانش را در جریان عمل مفهوم‌پردازی کرده و به آن انسجام و معنا می‌دهد (حوریزاد، ۱۳۹۱، بین، ۱۹۹۷).

یافته‌های پژوهش رضوی (۱۳۹۵)، با عنوان "امکان اجرای برنامه درسی به شیوه تلفیقی در پایه دوم ابتدایی: مطالعه موردی" نشان داد که امکان اجرای برنامه‌های درسی تلفیقی در پایه دوم ابتدایی به دلایلی مانند ویژگی‌های روانشناختی دانش‌آموزان ابتدایی، نزدیک بودن اهداف کتب و برنامه‌های درسی به هم، عدم گرایش دانش‌آموزان ابتدایی به سمت یک رشته خاص وجود دارد. یافته‌های پژوهش هاشم نژاد (۱۳۹۵)، در تایید اثربخشی تلفیق برنامه درسی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان نشان می‌دهد که در سه حیطة (شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی) و در درس‌های ریاضی، علوم، مطالعات اجتماعی، فارسی و هنر باعث افزایش نمره پیشرفت تحصیلی شده است. یافته‌های پژوهش میسیاقریانا، آدیلا نا و اوی مالا^۱ (۲۰۲۰) با عنوان "تلفیق برنامه درسی در دبستان" نشان داد با داشتن برنامه درسی تلفیقی، دانش‌آموزان به بهترین وجه یاد می‌گیرند. زیرا، آن‌ها تشویق شدند که در یادگیری شرکت کنند، اعتماد به نفس را افزایش دادند، به فرآیند گروهی متعهد شدند و همچنین باعث افزایش مهارت‌های تفکر انتقادی آن‌ها شد. پژوهش اکیب، عمران، ماهتاری^۲ و همکاران (۲۰۲۰)، نشان داد بسیاری از معلمان در اجرای برنامه درسی تلفیقی آمادگی ذهنی ندارند. زیرا طراحی و تدوین طرح درس‌ها با رویکرد تلفیقی دشوار بوده و نیازمند خلاقیت است. توجه به پیشینه‌های پژوهشی نشان داد که

1

2 Akib, Imran, Mahtari

مشکلات نظام آموزشی روزبه‌روز در حال افزایش است، دانش‌آموزان کاربرد مفاهیم آموزشی را در زندگی شخصی خود احساس نمی‌کنند و نظام آموزشی فرد را برای آینده و ورود به جامعه آماده نمی‌کند، معلم‌ها آشنایی با رویکرد تلفیق برنامه درسی نداشته و با کاربرد آن آشنا نیستند.

طهماسب زاده شیخ‌لار، فتحی آذر و صنیعی (۱۳۹۸)، در پژوهش خود نشان دادند، تلفیق موجب معنادار کردن یادگیری، ارتباط برقرار کردن بین علوم، جامع‌نگری به مطالب، ایجاد شبکه مفاهیم است. یکی از مشکلات تلفیق، توقف در حوزه نظر است؛ بدین معنا که تدابیری جهت اجرای عملی برنامه درسی تلفیقی در مدارس و تدوین برنامه درسی تلفیقی به صورت عملی تا به حال صورت نگرفته است. در پژوهش کدخدازاده (۱۳۹۹) سه متغیر وضعیت برنامه درسی تلفیقی، پیشرفت تحصیلی و کنجکاوی دانش‌آموزان با پرسشنامه استاندارد و محقق ساخته اندازه‌گیری شده است. یافته‌ها نشان داد بین برنامه درسی تلفیقی و کنجکاوی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد و برنامه درسی تلفیقی بر کنجکاوی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تاثیرگذار است. بر اساس نتایج پژوهش احمدی، رجبی و محسنی (۱۴۰۰)، به نظر معلم‌ها، نقش معلمان در برنامه درسی تلفیقی، راهنما و تسهیلگر و برنامه ریز و طراح حرفه ای است و هر کدام از آنها دلایل مختلفی برای روی آوردن به این برنامه دارند.

یافته‌های پژوهش کلی فروش (۱۳۹۷)، با هدف امکان‌سنجی تلفیق برنامه‌های درسی هنر و علوم پایه چهارم ابتدایی نشان داد که در هر یک از عناصر فرایند برنامه درسی، امکان ایجاد تلفیق قابل طرح و اجرا وجود دارد. طهماسب‌زاده شیخ‌لار، فتحی و صنیعی (۱۳۹۸)، یکی از مشکلات تلفیق در اجرا از منظر معلمان را، توقف در حوزه نظر بیان می‌کند. بدین معنا که فقط بر ضرورت تلفیق برنامه درسی تأکید می‌شود اما، تدابیری در جهت اجرای عملی برنامه درسی تلفیقی در مدارس و تدوین برنامه درسی تلفیقی به صورت عملی تا به حال صورت نگرفته است با توجه به پژوهش‌های انجام شده که بیان شد، در مورد امکان‌سنجی و اثربخشی رویکرد تلفیقی در برنامه درسی است، پژوهش حاضر کانون توجه خود را بر تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی نهاده است. تاکنون یک راهنمای عمل تلفیق برنامه درسی برای پایه دوم ابتدایی ارائه نشده است. ضرورت برنامه درسی تلفیقی در دوم ابتدایی این است که معلم‌ها با مطالعه این پژوهش، مفاهیم، مهارت‌ها و مضامین تلفیقی پایه دوم را شناخته می‌توانند ایده بگیرند و در تدریس خود به صورت تلفیقی به کار ببرند. این امر، موجب صرفه جویی در زمان تدریس شده و با جذاب شدن و معنادار شدن محتوای دروس، دانش‌آموزان انگیزه بیشتری برای یادگیری خواهند داشت. این پژوهش به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، کارشناسان دفتر تألیف کتب درسی، متخصصان برنامه‌ریزی درسی، معلمان دوره ابتدایی، دانشجو معلمان و پژوهشگران علاقمند به این حوزه کمک شایانی می‌کند.

شایان ذکر است، پژوهشگر معلم دوم ابتدایی است و با توجه به تجربه و تلاش و علاقه خود به این پژوهش پرداخته است و علاقمند است دانش و تجربه خود را با سایر همکاران و علاقمندان به اشتراک بگذارد.

سوال‌های پژوهش

۱. مفاهیم و مهارت‌های برنامه درسی پایه دوم ابتدایی کدام است؟
۲. مضامین (تم‌های) برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی کدام است؟

روش تحقیق

رویکرد پژوهش حاضر کیفی است. با توجه به ماهیت وهدف این پژوهش که به دنبال تدوین مضامین برنامه درسی تلفیقی است از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. تحلیل محتوای کیفی، برای تحلیل داده‌های متنی به کار می‌رود. مفاهیم آشکار و مستتر از داده‌های متنی بیرون کشیده می‌شوند و سپس، با کدگذاری و طبقه‌بندی در پی دست یافتن به یک مدل، الگو یا تم (مضمون) است (ایمانی و نوشادی، ۱۳۹۰، تبریزی، ۱۳۹۳).

جامعه و نمونه پژوهش

جامعه پژوهش شامل کلیه کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی و راهنماهای تدریس (معلم) همان پایه است. نمونه با جامعه همپوشانی دارد و تمام شماری انجام گرفته است.

جدول شماره ۱: مشخصات جامعه و نمونه پژوهش

فرایند اجرای پژوهش

صفحات	درس‌ها	فصل‌ها	عنوان کتاب
۱۱۴	۱۷	۷	کتاب فارسی
۱۴۴	۸	۸	کتاب ریاضی
۱۰۳	۱۴	-	کتاب علوم
۹۵	۲۰	-	کتاب هدیه‌های آسمان
۱۰۳	۱۷	۷	کتاب نگارش
۱۲۱	۱۴	-	کتاب قرآن
۱۰۲	۱۷	۷	راهنمای تدریس فارسی
۸۲	۸	۸	راهنمای تدریس ریاضی
۸۷	۱۴	۲	راهنمای تدریس علوم
۵۰	۱۴	۲	راهنمای تدریس قرآن
۹۴	۲۰	۲	راهنمای تدریس هدیه‌های آسمان

نوریان (۱۳۹۸)، فرایند کدگذاری در تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی را به شرح زیر بیان می‌کند: ۱- تعیین واحدهای معنایی ۲- کدگذاری واحدهای معنایی ۳- طبقه‌بندی کدها ۴- تعیین مضمون‌ها (درونمایه‌ها). ۱- تعیین واحدهای معنایی: واحد معنا، مینا و پایه ساخت رمزگذاری است واز واحد معنا می‌توان به رمزگذاری رسید" (فائدی و گلشنی، ۱۳۹۵). واحدهای معنا، معانی هستند که از کلمات، جملات و یا بندها ادراک می‌شوند (ایمانی و نوشادی، ۱۳۹۰). واحدهای معنایی در این پژوهش، اهداف و محتوا (مفاهیم و فعالیت‌هایی) است که در کتاب راهنمای معلم و کتاب‌های درسی به تفکیک هر درس آورده شده است. بعضی از محتواها مهارتی و برخی مفهومی هستند.

۲- کدگذاری واحدهای معنایی: در این مرحله پس از استخراج واحدهای معنایی، کدگذاری آن‌ها صورت می‌گیرد. به هر درس یا فصل کتاب درسی با توجه به ماهیتش کدی اختصاص داده شد.

۳- طبقه‌بندی (مقوله‌بندی) کدها: مقوله، گروه‌بندی کدهایی است که حداقل در یک وجه با هم اشتراک دارند. پس از کدگذاری تمام واحدهای معنایی، کدهایی که شبیه هم بودند یا وجه اشتراک داشتند در یک طبقه قرار گرفتند. در واقع، طبقه، مفهوم کلی‌تری از کد بیان می‌کند.

۴- درونمایه‌ها (مضامین): از پیوند چند طبقه (مقوله)، مضامین به وجود می‌آیند و مشخص‌کننده محتوای پنهان متن هستند (نوریان، ۱۳۹۸). پس از مشخص کردن مقوله‌ها، مقوله‌هایی که می‌توانستند از منظر رویکرد تلفیقی برنامه درسی بهم پیوند بخورند و یک مضمون معنادار و قابل اجرا را ایجاد کنند کنار هم قرار گرفتند. مضمون‌های به دست آمده، محورسازماندهی راهنمای عمل تلفیقی پژوهش حاضر هستند. به نظر پرکینز^{۱۰} مضمون تلفیقی خوب است که در طیف وسیعی از حوزه‌های موضوعی کاربرد داشته باشد. انتخاب یک مضمون خوب، بیشتر یک هنر است تا علم (احمدی، ۱۳۹۰).

ابزار پژوهش ونحوه تحلیل‌های آماری

ابزار پژوهش چک لیست تحلیل محتوا است. کل کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی و راهنماهای تدریس آن مورد بررسی قرار گرفت. اهداف برنامه درسی از کتاب‌های راهنمای تدریس معلم و محتوای (مفاهیم، مهارت‌ها و فعالیت‌های) هر درس و فصل هم از کتاب‌های درسی استخراج شد. محتوای هر درس با توجه به ماهیت آن در یکی از دو دسته مفاهیم یا مهارت‌ها قرار گرفت. مفاهیم، محتوای دانشی و مهارت‌ها، فعالیت‌ها و فرایندهای عمل است. سپس، به هر هدف، مهارت یا فعالیت کد اختصاص یافت. کدها به شیوه استقرایی از داده‌های خام استخراج شدند. پس از کدگذاری، کدهای دارای زمینه مشابه با هم تلفیق شدند و طبقه‌ها (مقوله‌ها) شکل گرفتند و از به هم پیوستن طبقه‌ها، مضامین پدید آمدند. همه این موارد در چک لیست پژوهشگر وارد شدند. قابلیت اعتبار، میزان و درجه اعتماد به واقعی بودن داده‌ها و اینکه داده‌های جمع‌آوری شده و تحلیل آن‌ها مرتبط به پژوهش باشند را مشخص می‌کند. اعتبار از انتخاب نمونه‌ها، انتخاب مضمون‌ها، رویکرد جمع‌آوری داده‌ها و دقیق بودن واحد معنا ناشی می‌شود (ایمانی و نوشادی، ۱۳۹۰). واحد معنا اهداف و محتوای هر درس یا فصل از کتاب‌های درسی و راهنمای معلم همان درس است و از جنس مفهوم، مهارت و فعالیت است. رویکرد جمع‌آوری داده‌ها نیز استقرایی است. چون کدها از داده‌های خام استخراج و بدون داشتن پیشینه نظری کدگذاری شده‌اند و نحوه نامگذاری و تعیین کدها براساس نظرسنجی از معلمان پایه دوم منطقه بهارستان ۲ تهران، تجربیات پژوهشگر که آموزگار دارای ۹ سال سابقه تدریس در پایه دوم دبستان است انتخاب شده است. به منظور اینکه عناصر هر مضمون از شباهت معنایی برخوردارند و بین مضمون‌ها تفاوت‌های قابل درکی وجود داشته باشد، مضامین توسط ۸ آموزگار بررسی شده است. پس از گفت‌وگو با آن‌ها به توافق درباره شیوه طبقه‌بندی کدها و نام‌گذاری مضامین رسیدیم.

نتایج و یافته‌ها

با توجه به سؤال‌های پژوهش و به دنبال هدف کلی پژوهش یعنی تدوین راهنمای عمل برنامه‌درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی، کتاب درسی و راهنمای معلم پایه دوم مورد تجزیه و تحلیل محتوایی قرار گرفته است و یافته‌ها در قالب جداول ارائه شد.

۱. مفاهیم و مهارت‌های برنامه درسی پایه دوم ابتدایی کدام است؟

برای پاسخگویی به سوال اول پژوهش، مفاهیم و مهارت‌های موجود در هر یک از کتاب‌های پایه دوم دبستان استخراج شده و تحلیل مطالب به تفکیک در مورد کتاب درسی و هر درس آورده شده است. در اینجا، نمونه ای از جداول مفاهیم و مهارت‌های کتابهای درسی آورده شده است.

جدول شماره ۲: مفاهیم و مهارت‌های کتاب علوم پایه دوم دبستان

مفهوم	مهارت	درس
مفهوم گردش علمی، مشاهده، راستگویی	یادداشت‌برداری از مشاهدات وارائه گزارش، بحث و گفتگو در خصوص مستندات، استفاده از حواس پنجگانه	۱: زنگ علوم
مفهوم آلودگی محیط زیست، حفظ محیط زیست، آب، صرفه‌جویی	درک آلودگی‌های محیط زیست و انجام اقدامات مقابله با آن، همکاری و مشارکت، آراستگی، صرفه‌جویی، مشاهده کردن	۲: هوای سالم، آب سالم
مفهوم تغییرات دما، حرکت زمین به دور خود، مفهوم زمان	اندازه‌گیری دما، مسئولیت‌پذیری، استفاده از دماسنج در محیط‌های مختلف، تقویت مهارت تفکر	۳: زندگی ما و گردش زمین ۱
مفهوم تغییرات دمای هوا، پیدایش فصل‌ها، زمان	درک ارتباط تغییرات دما و ایجاد فصل‌های مختلف با حرکت کره زمین، حفظ محیط زیست، ساخت بادنما	۴: زندگی ما و گردش زمین ۲
مفهوم صدا و ویژگی‌های متنوع آن، پیام‌رسانی، نماز	حل مسئله، مقایسه کردن، همکاری و مشارکت در کار گروهی	۵: پیام رمز را پیدا کن ۱
مفهوم نور و ویژگی‌های متنوع نور، پیام‌رسانی	ساخت ساعت آفتابی، حل مسئله، بازی با نور و سایه، تقویت تصویرسازی و طراحی خلاقانه	۶: پیام رمز را پیدا کن ۲
مفهوم سوخت‌ها و کاربردهای آن، صرفه‌جویی در مصرف سوخت‌ها	شناخت کاربرد سوخت و صرفه‌جویی در مصرف سوخت، حفظ محیط زیست، مسئولیت‌پذیری، طراحی و ساخت ماشین بادکنکی	۷: اگر تمام شود
مفهوم ساخت یک وسیله و تغییر مدل، صرفه‌جویی	تغییر بخش‌های از یک وسیله که بتوان مدلهای جدیدی ساخت که پس از تغییر بتوانند برای هدف خود آن را طراحی نمایند، تقویت ذهن خلاق	۸: بسازیم و لذت ببریم!
مفهوم تغییرات یک گیاه (دانه‌دار) در چرخه، آب	مقایسه شباهت و تفاوت دانه، کاشتن و پرورش گل و گیاه، اندازه‌گیری، مسئولیت‌پذیری، قلمه زدن، مهارت آزمایش کردن	۹: سرگذشت دانه
مفهوم رشد و تغییرات حاصل از رشد	برقراری ارتباط با جانداران با شناخت از دنیای جانوران، توجه به نقش چرخه محیط زیست و زنجیره غذایی	۱۰: درون آشیانه‌ها
مفهوم تغییرات حاصل از رشد بدن	پیش بینی تغییرات، مراقبت از سلامتی، مهارت قدرشناسی، اندازه‌گیری، آراستگی و رعایت بهداشت دندان	۱۱: من رشد می‌کنم
مفهوم اثر گرم و سرد کردن و تاثیر آن بر تغییر شکل یک یا اثر	شناسایی مواد مایع و جامد و گاز و تشخیص آن در اطراف خود، توانایی تغییر در شکل ماده، مهارت همکاری و مشارکت	۱۲: برای جشن آماده شویم
مفهوم تولید کردن زباله، جمع‌آوری و تفکیک مواد بازیافت، صرفه‌جویی	ارائه راه‌حلهایی جهت کم کردن تولید زباله، تفکیک مواد بازیافت، مهارت حفظ محیط زیست، همکاری و مشارکت، آراستگی، آزمایش کردن	۱۳: پایان جشن
تغییرات فناوری، زمان	شناخت تغییرات فناوری، یادگیری روش تهیه پخت نان، مصرف درست نان (صرفه‌جویی)	۱۴: از گذشته تا آینده (نان)

جدول شماره ۳: مفاهیم و مهارت‌های کتاب فارسی پایه دوم دبستان

مفهوم	مهارت	درس
مفهوم مشارکت و همکاری، نظم، مفهوم برخی نکات زبانی و ادبی.	تقویت مهارت‌های زبانی (گوش دادن، سخن گفتن، خواندن، نوشتن)، تقویت فرهنگ مطالعه، تقویت روحیه مشارکت و همکاری، رعایت نظم، تقویت قوه تخیل و خلاقیت	۱: کتابخانه کلاس ما
مفهوم همدلی اجتماعی و مشارکت، مفهوم واژه-سازی با پیشوند "با" و نشانه "و" با چند صدای مختلف.	تقویت مهارت همدلی اجتماعی و مشارکت، مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی و مذهبی مسجد، تقویت مهارت درست خواندن	۲: مسجد محله ما
مفهوم بهداشت فردی، مفهوم مراقبت از خود و توجه به سلامتی فردی، مفاهیم علائم سجاوندی "!" و "؟" و گسترش واژگان با پیشوند "بی"	توجه به بهداشت فردی (آراستگی ^{۱۱})، ترویج فرهنگ مراقبت از خود و توجه به سلامتی فردی، مهارت تفکر و تعقل، مهارت حل مسئله، تقویت مهارت گوش کردن	۳: خرس کوچولو
مفاهیم اعضای بدن و مراقبت از آن‌ها، بهداشت گوش‌ها، مشارکت در بحث گروهی، آب، نظم، مفاهیم واژه‌سازی با کلمات مترادف، معرفی کلمات تنوین‌دار.	رعایت بهداشت فردی، مشارکت در بحث گروهی و استدلال منطقی، تقویت مهارت تعقل و تفکر، حفظ نظم، تقویت حس علاقه‌مندی به حیوانات و آزار نرساندن، تقویت مهارت گوش دادن با دقت و تمرکز	۴: مدرسه خرگوش-ها
مفهوم نیکوکاری، آب، مفهوم امر به معروف و نهی از منکر، مفهوم راستگویی	تقویت روحیه درستکاری، راستگویی، تقویت روحیه امر به معروف و نهی از منکر، انجام کارهای نیک و پسندیده	۵: چوپان درستکار
مفهوم پایداری، آب، زمان، مفهوم حس مسئولیت، مفاهیم کلمه‌های مشترک و تفاوت صدای "ا" و "ه" در کلماتی که مختوم به نشانه (ه) هستند.	مهارت پایداری و مداومت در کارها، تشویق به پذیرش حس مسئولیت و داشتن پشتکار، علاقه‌مندی به کسب علم و دانش، تفکر، دانش‌اندوزی در همه‌ی مراحل زندگی،	۶: کوشا و نوشا
مفهوم سپاسگزاری، مفهوم خدا به عنوان خالق تمام هستی، مفهوم ضمایر اشاره این و آن	تقویت روحیه (قدرشناسی ^{۱۲})، سپاسگزاری از خدمتگزاران جامعه مانند معلم، باغبان، بنا و رفتگر، شناخت شغل‌ها و اهمیت آن‌ها، انتخاب هدف و شغل مناسب برای آینده (هدف‌گذاری)	۷: دوستان ما
مفهوم محبت به دیگران (نیکوکاری)، دعا، کمک، آشنایی با برخی نکات زبانی و ادبی مانند واژه-سازی با کلمه‌های مربوط به بستگان و مفهوم الف مقصوره	مهارت همدلی و محبت به دیگران، مدد گرفتن از خدا برای انجام کارها و سلامتی، تقویت روحیه کمک به هم‌نوعان مخصوصاً کوچکترها، همکاری در سفر، دعا کردن و طلب خواسته از خداوند	۸: از همه مهربانتر
مفهوم راستگویی، دعا، نماز، آشنایی با مسجد به عنوان نماد مسائل دینی، آشنایی با فعالیت‌های مسجد	آموزش آداب و احکام زیارات به عنوان یکی از اعمال دینی، تقویت حس احترام به ائمه اطهار، الگوگیری از بزرگترها در انجام کار نیک، خواندن نماز اول وقت	۹: زیارت
مفهوم هنر و هنرمند، مفهوم علاقه‌مندی به هنر	مهارت تشخیص و یادگیری هنر و ابزارهای مرتبط با آن، مهارت حل مسئله، صبر و بردباری در یادگیری	۱۰: هنرمند
*	*	۱۱: آزاد
مفهوم فرهنگ و ادب فارسی، مفاهیم نام‌های بعضی از قهرمانان شاهنامه	آشنایی با فردوسی و آثار او، انتقال فرهنگ و ادب فارسی به نسل آینده، شناخت قهرمانان شاهنامه و ترویج شناخت شاهنامه‌خوانی و نقالی، تقویت مهارت درک مطلب و تفکر کردن آنان قبل از بیان هر مطلبی	۱۲: فردوسی
مفهوم آثار تاریخی و فرهنگی، مفهوم سرزمین آبا و اجدادی، مفهوم حراست از کشور	حفظ آثار تاریخی و فرهنگی ایران، طبیعت‌گردی، ترویج حس حراست و دفاع از وطن، مهارت سخن گفتن با استفاده از سؤال‌هایی در ارتباط با سفر	۱۳: ایران زیبا
مفهوم پرچم و مفهوم هر یک از رنگ‌های پرچم ایران، مفهوم علامت وسط پرچم، مبهم دوستی	ساخت پرچم ایران و درک مفهوم هر یک از رنگ‌های آن، تقویت تفکر و مهارت سخن گفتن با پاسخ‌گویی به پرسش‌های مطرح شده	۱۴: پرچم

۱۱ در محتوای کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی منظور از آراستگی، رعایت بهداشت فردی و نظافت شخصی و محیطی است. نظافت محیطی یعنی حفظ محیط زیست از زباله.

۱۲ در کتاب‌های درسی و راهنمای معلم پایه دوم ابتدایی، منظور از قدرشناسی تشکر و شکرگزاری است.

۱۵: نوروژ	انجام دید و بازدید، حفظ آیین قدیمی و آداب و رسوم ملی، همدردی و خدمت به هم‌نوعان (جشن نیکوکاری)، تقویت تفکر و مهارت سخن گفتن	مفهوم سفره هفت‌سین و مفهوم اجزای آن به عنوان سمبل‌های مورد احترام ایرانیان، مفهوم تحویل سال نو، مفهوم نیکوکاری
۱۶: پرواز قطره	داستان سازی برای جریان چرخه آب، تقویت حس کمک به دیگران، حس خشنودی حاصل از کمک به دیگران، قدرشناسی	مفهوم چرخه آب، نیکوکاری، قدرشناسی
۱۷: مثل دانشمندان	توجه به طبیعت، خدانشناسی، تقویت حس کنجکاوی (جستجوگری)، حفظ محیط زیست، کسب علم و دانش در هر زمان و مکان، تقویت تفکر و مهارت سخن گفتن	مفهوم آفریده‌های خدا، حس کنجکاوی

همان طور که در جداول ۲ و ۳ مشاهده می‌شود، بر اساس هر درس، مفاهیم و مهارت‌ها مشخص شده است تا در دسته بندی جدید برای ایجاد مضمون (تم) مورد نظر مورد استفاده قرار گیرد.

۲- مضامین (تم‌های) محتوای برنامه درسی پایه دوم ابتدایی کدام است؟

برای پاسخگویی به این سوال پژوهشی، مضامین بیان شده در هر یک از کتاب‌های پایه دوم دبستان مورد تحلیل قرار گرفته است. در اینجا، مضامین نمونه ای از کتاب‌های درسی شامل علوم، قرآن و ریاضی آورده شده است. سپس، نمودار مضامین مفهوم محور و مهارت محور طراحی شده و به عنوان نمونه دقیق از تلفیق مضامین مفهوم محور و مهارت محور آورده شده است.

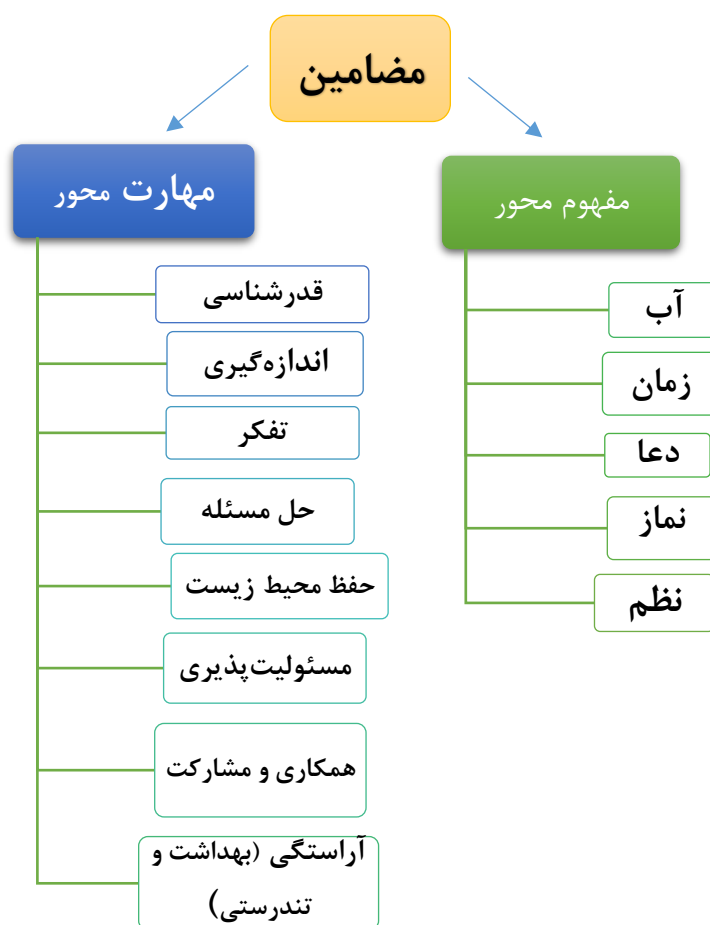
جدول شماره ۴: مضامین کتاب ریاضی، قرآن و علوم پایه دوم دبستان

درس	ریاضی	قرآن	علوم
۱	عدد، رقم، شمارش، زمان، نظم، حل مسئله	بخشنده‌گی و مهربانی	مشاهده، راستگویی
۲	جمع، زمان، نظم، حل مسئله	تشدید	محیط زیست، آب، آراستگی، همکاری و مشارکت
۳	معماری ایرانی، اشکال هندسی، زمان، نظم	نیکوکاری، قدرشناسی	گرما و سرما، شب و روز، صرفه‌جویی، مسئولیت‌پذیری، اندازه‌گیری
۴	پول، نظم، حل مسئله	اسراف، صرفه‌جویی	نظم، باد و فصل، زمان، محیط زیست
۵	اندازه‌گیری، قد و وزن	پناه بردن به خداوند از شر موجودات، آب	صدا، نماز، همکاری و مشارکت، حل مسئله
۶	نظم، اندازه‌گیری	ذکر نماز	نور، حل مسئله
۷	نسبت، اندازه‌گیری، حل مسئله	رزق، آب، قدرشناسی	سوخت، صرفه‌جویی، مسئولیت‌پذیری، محیط زیست
۸	اندازه‌گیری، پیش‌بینی، راستگویی	قدرشناسی، کلمات دارای همزه به شکل ئ	فناوری، صرفه‌جویی
۹		سوره عصر، نیکوکاری	نظم، آب، مسئولیت‌پذیری، اندازه‌گیری
۱۰		سوره عصر، نیکوکاری	جانوران، نظم
۱۱		جزا و احسان	رشد و تغییر، نظم، قدرشناسی، آراستگی، اندازه‌گیری
۱۲		سوره انشراح	ماده، همکاری و مشارکت
۱۳		سوره تین، راستگویی، دعا	تاثیر مواد بر یکدیگر، صرفه‌جویی، آراستگی، همکاری و مشارکت، محیط زیست
۱۴		سوره قدر	نان، زمان

مضامین مفهوم محور و مهارت محور

در ادامه (شکل ۱)، تمامی مضامین دروس پایه دوم با توجه به کتاب درسی، کتاب معلم (راهنمای تدریس) بررسی شده است. مضامین درسی به دو دسته (مهارت محور و مفهوم محور) تقسیم می‌شوند. مضمون مهارت

محور یعنی دانش آموز با استفاده از توانایی و فعالیت خود مطالب یا موضوع را ملموس و عینی انجام دهد و یاد بگیرد. مضمون مفهوم محور یعنی معلم براساس آن مفاهیم آموزش می دهد و تدریس می کند و دانش آموز اطلاع کسب می کند و آگاه و آشنا می شود. مفاهیم و مهارت ها استخراج و جمع بندی شده و توسط ۸ نفر از معلمان پایه دوم دبستان بررسی و تایید گردید. پس از جمع بندی نظرات و تایید آنها، مضامین زیادی استخراج شد. اما، همه آنها قابلیت تلفیق با سایر دروس را نداشتند. از بین مضامین استخراج شده ۱۶ مضمون انتخاب شد که شامل ۵ مضمون مفهومی و ۸ مضمون مهارتی است که در جدول زیر هر کدام از مضامین مفهومی و مهارتی آمده است. تدریس بر اساس این مضامین صورت می گیرد و بقیه محتوا که در این مضامین نمی گنجد به همان صورت مجزا تدریس می شود.

شکل ۱: مضامین مفهوم محور و مهارت محور

مفهوم آب به عنوان یکی از نعمت های الهی در آیات و پیام های قرآنی (هدیه ها) و به عنوان مایه حیات برای پاکیزگی (فارسی و قرآن) و یکی از مهم ترین نیازمندی های موجودات زنده (علوم) است. مفهوم آب یکی از پرکاربردترین مفاهیمی است که در دروس مختلف پایه های ابتدایی به کار برده می شود (جدول ۵)

جدول شماره ۵: تلفیق مضمون مفهومی آب

تلفیق مفهوم آب					
هدیه‌های آسمانی	علوم	قرآن	فارسی	هنر	تربیت بدنی
درس ۱: هدیه‌های خدا	درس ۲: هوای سالم، آب سالم (نیازمندی همه‌ی موجودات و مصرف درست آب)	درس ۷: عبارت قرآنی شماره ۴ صفحه ۴۷ (آب پاکیزه)	درس ۴: بخوان و بیندیش تمیز باش و عزیز باش (آب و پاکیزگی)	بازی زیلوفون آبی	مسابقه گذاشتن سطل آب روی سر در زمان ومسافت مشخص و ریختن از در سطل بزرگتر
درس ۱۶: طبیعت زیبا (آب و طهارت)	درس ۹: سرگذشت دانه (آب ورشد گیاه)	درس ۵: پیام قرآنی صفحه ۲۹ (آب و نعمت الهی)	درس ۵: آب و عذاب الهی:	پوستر و نقاشی مصرف صحیح آب	جدا کردن توپ‌های رنگی از داخل آب بر اساس رنگ یا شکل یا اندازه
			درس ۶: حکایت خوش اخلاقی (تاثیر آب در بدن)	اورینگامی کشتی کاغذی	مسابقه حرکت کشتی - های کاغذی بر روی آب با فوت کردن
			درس ۱۶: پرواز قطره (چرخه آب: تشکیل باران)	نقاشی روی زمین با بطری پر از آب	

در تمام درس‌ها هدف اصلی از مباحثی که بیان می‌شود تقویت تفکر، قوه تخیل و خلاقیت است. مهارت تفکر از جمله مهارت‌هایی است که باید بیشتر به آن پرداخته شود تا دانش‌آموزان هوشمندانه‌تر به محتوا توجه کنند (جدول ۶).

جدول شماره ۶: تلفیق مضمون مهارتی تفکر

تلفیق مهارت تفکر					
فارسی	علوم	هدیه‌های آسمانی	قرآن	ریاضی	تربیت بدنی
درس ۳: خرس کوچولو (تقویت مهارت تفکر: راه مبارزه با میکروب)	درس ۱: زنگ علوم (گردش در باغ)	درس ۱: هدیه - های خدا	پیام‌های قرآنی: (تقویت قدرت تعقل و تفکر از معنا و مفهوم پیام‌های قرآنی)	فصل ۲: جمع و تفریق اعداد دو رقمی (حل مسئله با تفکر نظامدار)	بازی گروهی شمارش معکوس: از ۳۰ تا ۱ گروهی ۵ تا ۵ به عقب بشمارند.

بازی انجماد (گروهی)	فصل ۳: اشکال هندسی (پرورش تفکر بصری، تصویری)	داستان قرآنی: (پرورش قدرت تخیل و بیان مطالب)	درس ۲: پرنندگان چه میگویند؟	صفحات عنوانی درس‌ها ^۱	درس ۴: مدرسه خرگوش‌ها
	فصل ۴: عددهای سه رقمی (ص ۶۹: انجام تقریب و خلاق باش)			ایستگاه تفکر ^۲ : (توجه به مهارت تفکر)	درس ۶: کوشا و نوشا
	فصل ۵: اندازه‌گیری (بالا بردن تفکر بصری در اندازه‌گیری)				
	فصل ۷: کسر و احتمال (تقویت تفکر استقرایی و خلاقیت در عمل)				

- آموزگار پایه دوم، بر اساس این مضامین پیشنهادی می‌تواند طرح درس خود را تدوین کند و هم زمان با تدریس هر مضمون، درس‌های مرتبط با آن مضمون را آموزش دهد. همچنین، از مطالب و محتوای تکمیلی مانند وقایع روزانه و مناسبت‌های مختلف هم می‌تواند استفاده کند. با ترسیم این جداول، آموزگار بینشی پیدا می‌کند تا در تدریس

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به ضرورت این پژوهش و اهمیت آموزش ابتدایی در تربیت سرمایه‌های ملی، باید رویکردهایی در برنامه‌های درسی اتخاذ شود که نیازهای دانش‌آموزان را برای ساختن فردایی روشن برآورده سازد. آموزگاران ابتدایی باید توانایی تدریس فعال، باکیفیت و اثربخش را در تعامل با دانش‌آموزان داشته باشند. این توانایی در پرتو آگاهی از رویکرد تلفیقی برنامه درسی و مهارت در کاربرد آن در کلاس درس میسر می‌شود. پژوهش حاضر در راستای آگاهی بخشی به معلمان ابتدایی و راهنمایی آنها به منظور استفاده از رویکرد تلفیقی در کلاس درس انجام شده است.

در پاسخ به سوال اول پژوهش، پیرامون مفاهیم و مهارت‌های دروس مختلف در کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی، با بررسی اهداف و محتوای هر درس از کتاب‌های پایه دوم ابتدایی و راهنمای تدریس معلم همان درس، مفاهیم و مهارت‌های مورد نظر شناسایی و استخراج شدند. یافته‌های این پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های اسماعیلی (۱۳۹۹)، جلال پور (۱۳۹۹) و انوری (۱۳۹۹) همسو است. پژوهش‌های نامبرده نیز، مفاهیم و مهارت‌های برنامه درسی پایه‌های اول، سوم و پنجم ابتدایی را به همین طریق استخراج و مورد بررسی قرار دادند.

۱. در کتاب علوم صفحاتی هست که تصویری در ابتدای درس آمده است و معلم و دانش‌آموزان در مورد آن تصویر فکر می‌کنند و نظراتشان را به اشتراک می‌گذارند. در کتاب راهنمای معلم به آن صفحه عنوان می‌گویند.
 ۲. ایستگاه تفکر فعالیتی در کتاب است که شامل پرسش‌هایی است که دانش‌آموزان با اطلاعات عمومی خودشان پاسخ می‌دهند. این پرسش‌ها، دانشی، نگرشی یا مهارتی است.

در پاسخ به سوال دوم پژوهش، پیرامون مضامین دروس مختلف در کتاب‌های درسی پایه دوم ابتدایی، با کدگذاری و طبقه بندی (مقوله بندی) مفاهیم و مهارت‌ها، مضامین مشخص گردیدند. پس از بررسی مفاهیم و اهداف دروس مختلف، درس‌هایی که قابلیت قرار گرفتن زیر چتر یک مضمون (تم) را داشتند، کنار هم قرار گرفتند. ۱۶ مضمون به وجود آمد. در این رویکرد، با حفظ تمرکز بر روی موضوعات درسی، از مضامین به عنوان ارتباط بین محتوای درس‌ها استفاده می‌شود. هویت موضوعات درسی مجزا در انتخاب محتوایی که باید مورد استفاده قرار گیرد حفظ شده و دانش‌آموزان با توجه به ارتباط هر موضوع درسی به موضوع مورد مطالعه از یک موضوع درسی دیگر واز یک مهارت و محتوا به مهارت یا محتوای دیگر توجه می‌کنند (دریک و برنز، ۲۰۰۴؛ بین، ترجمه خوی نژاد و احمدی ۱۳۹۳). از جمله مضامین در درس قرآن، صرفه‌جویی، راستگویی و دعا، در درس علوم تجربی، محیط زیست، آب و آراستگی، در درس ریاضی، نسبت، اندازه‌گیری و حل مسئله را می‌توان اشاره نمود. آموزگار با ترسیم این جداول راهنما، مضامین مختلف را شناسایی کرده و با اشراف بر این مضامین، محتوای (مفاهیم و مهارت‌های) درس‌های مختلف را هم‌زمان آموزش می‌دهد. این امر، به تقویت یادگیری مفاهیم و مهارت‌های مورد نظر و یادگیری مؤثر و عمیق می‌انجامد.

یافته‌های این بخش از پژوهش نیز با یافته‌های پژوهش‌های اسماعیلی (۱۳۹۹)، جلال پور (۱۳۹۹)، وانوری (۱۳۹۹) همسو است.

بدین ترتیب، در اجرای تلفیق برنامه درسی، این رویکرد تلفیق در قالب ساختار رشته‌ای و متناسب با نظام آموزشی متمرکز است. بدین معنا که چارچوب هر رشته و ماده (موضوع) درسی و استقلال آن در برنامه درسی حفظ می‌شود و مواد درسی مختلف که محتوای مشابه و دارای هم‌پوشی دارند با هم مرتبط می‌شوند. برای این کار ابتدا، محتوای تفصیلی، تحلیل و انتخاب می‌شوند. سپس، زمینه‌های مستعد تلفیق (مفاهیم و مهارت‌ها) کنار هم قرار می‌گیرند و مضامین مناسبی برای آن‌ها انتخاب می‌شود.

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر این است که به دلیل رویکرد سازماندهی محتوای موضوع مجزا در کتاب‌های درسی، پژوهشگر نتوانست برخی از مفاهیم و مهارت‌های مورد نظر را در این مضامین قرار دهد. بعضی از مضامین گسترده و جامع نیستند و همه کتاب‌های درسی را در بر نمی‌گیرند. بنابراین، برخی از مضامین به صورت مفهوم محور و مهارت محور قابلیت تلفیق را نداشتند. پس به همان ترتیب، موضوع مجزا تدریس می‌شوند.

پیشنهاد می‌شود، برنامه‌های درسی تربیت معلم در جهت آموزش معلم‌ها و آماده کردن آن‌ها برای اجرای رویکرد تلفیقی برای همه درس‌ها بازنگری شود. به رویکرد برنامه درسی تلفیقی مضمون مدار برای ارتباط مفاهیم و مهارت‌های درسی در کلاس درس توجه شود. معلمان، برنامه‌ریزان و طراحان برنامه درسی با استفاده از این پژوهش حجم زیاد دروسی مانند علوم، هدیه‌های آسمان و فارسی پایه دوم ابتدایی را در هم تلفیق کنند تا هم از حجم کتابهای درسی کاسته شود و هم مطالب درسی برای دانش‌آموزان و معلم‌ها جذاب‌تر شود. دوره‌های ضمن خدمت در ارتباط با آشنایی معلمان با تلفیق دروس هر پایه به صورت مجزا برگزار گردد و مطالب آموزشی و کتاب‌های راهنمای معلم در این زمینه غنی‌تر گردند. راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی برای دیگر پایه‌های تحصیلی دوره ابتدایی و نیز متوسطه اول تدوین شود. برای اجرای راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه دوم ابتدایی، توسط معلمان در کلاس درس، پیشنهاد می‌شود که آموزگار قبل از سال تحصیلی یک طرح

درس سالانه تهیه کرده و همچنین، طرح درس روزانه خود را با توجه به طرح درس سالانه و این راهنمای عمل تلفیقی هماهنگ کند. آموزگار در تدوین طرح درس روزانه اهداف، محتوا را مطابق با مضامین تلفیقی تنظیم کند و در روش تدریس، ارزشیابی و طراحی تکالیف به مضامین تلفیقی توجه کند. هدف این راهنمای عمل این نیست که تنها بر مضامین تلفیقی تدوین شده تکیه کند و از بقیه محتوای کتاب‌های درسی چشم پوشی گردد. درس‌هایی که در این تم‌ها (مضامین) قرار نگرفته‌اند به صورت موضوع مجزا و خارج از این مضامین تدریس می‌گردند. برخی از کتاب‌ها مانند هدیه‌های آسمانی تدوین راهنمای عمل تلفیقی را سهل‌تر می‌کند، چرا که پیمانهای بودن آموزش‌های کتاب هدیه‌های آسمانی با رویکرد تلفیق بسیار همخوانی دارد. پیشنهاد می‌شود، پژوهش‌های بعدی در زمینه اجرای این راهنما توسط آموزگاران و تجربه زیسته معلمان از برنامه درسی تلفیقی صورت پذیرد. معلم‌ها می‌توانند علاوه بر این مضامین، مضمون‌های پیشنهادی خود را به طور خلاقانه تدوین کنند و در تدریس خود به کار ببرند.

منابع

- احمدی، پروین (۱۴۰۰). *تدوین راهنمای عمل برنامه درسی و آموزش تلفیقی، به منظور توانمندسازی معلمان ابتدایی در آموزش مجازی عصر کرونا*. در کتابچه هجدهمین همایش انجمن مطالعات برنامه درسی ایران. هویت ایرانی برنامه درسی و آموزش در عصر پسا کرونا. دانشگاه فردوسی مشهد. ۱۸ و ۱۹ اسفندماه.
- احمدی، پروین، رجبی هرسینی، مریم، محسنی، هداسادات (۱۴۰۰). *تحلیل پدیدارشناسانه معلمان ابتدایی (دانشجویان ارشد برنامه درسی) از کاربرد رویکرد تلفیقی در تدریس*. پژوهش‌های برنامه ریزی درسی. ۱(۲۱). ۲۸۶-۲۶۴
- استوار، سیدعلی؛ یوسف زاده چوسری، محمدرضا (۱۳۹۷). *رویکرد تلفیقی، از تئوری تا عمل*. در کتاب رویکرد تلفیقی در برنامه درسی (چاپ دوم). تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- احمدی، پروین؛ خوی نژاد، غلامرضا (۱۳۹۳). *تلفیق برنامه درسی طرح‌ریزی هسته اصلی آموزش و پرورش آزادمنشانه*. تهران: آبیژ.
- احمدی، پروین (۱۳۹۰). *طراحی و سازماندهی محتوای برنامه درسی رویکرد بین رشته‌ای در برنامه درسی تلفیقی*. تهران: آبیژ ایمانی، محمدتقی؛ نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای کیفی*. پژوهش، ۳(۲)، ۱۵-۴۴.
- احمدی، پروین (۱۳۸۲). *الگوی برنامه درسی تلفیقی و جایگاه آن در برنامه درسی ابتدایی ایران*. دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار (پژوهش‌های آموزش و یادگیری)، ۱۰ (۳)، ۳-۱۲.
- اسماعیلی، زهرا (۱۳۹۹). *تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه اول ابتدایی*. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه الزهرا.
- انوری، مهسا (۱۳۹۹). *تدوین راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه پنجم ابتدایی*. پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه درسی تهران: دانشگاه الزهرا.
- بازرگان، عباس (۱۳۹۷). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته*. تهران: دیدار.
- بین، جیمز (۱۳۹۳). *تلفیق برنامه درسی طرح‌ریزی هسته اصلی آموزش و پرورش آزادمنشانه*. ترجمه خوی نژاد، غلامرضا؛ احمدی، پروین. تهران: آبیژ
- تبریزی، منصوره (۱۳۹۳). *تحلیل محتوای کیفی از منظر رویکردهای قیاسی و استقرایی*. فصلنامه علوم اجتماعی. ۱۱(۲۱)، ۱۰۵-۱۳۸.

جلال پور، سارا (۱۳۹۹). تدوین و تولید راهنمای عمل برنامه درسی تلفیقی پایه سوم ابتدایی. پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه درسی. تهران: دانشگاه الزهرا

جوادی پور؛ محمد، خسروی، علی اکبر؛ یاقوتی، حمیده (۱۳۹۳). ضرورت و امکان سنجی بکارگیری رویکرد تلفیقی در برنامه درسی تربیت بدنی دوره ابتدایی. مدیریت و توسعه ورزش. ۳ (۱)، ۱۴۹-۱۶۰. چراغی؛ زینب؛ محمودی، فیروز (۱۳۹۵). مقایسه میزان توجه به گام‌های تلفیق برنامه درسی در بین اعضای هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی تبریز و دانشگاه تبریز. مجله توسعه آموزش در علوم پزشکی، ۹ (۳۳)، ۶۴-۷۳. حوریزاد، بهمن (۱۳۹۱). غنی‌سازی فرهنگ آموزش و یادگیری. تهران: سایه سخن. رضوی، سیده عصمت. (۱۳۹۵). امکان اجرای برنامه درسی تلفیقی در پایه دوم ابتدایی مطالعه موردی. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه بیرجند، ایران.

سیف نراقی؛ مریم، یوسفی واقف، بهناز؛ نادری، عزت الله (۱۴۰۰). طراحی و اعتباریابی الگوی برنامه درسی تلفیقی در دوره پیش دبستان با تمرکز بر حیطه روانی- حرکتی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۲ (۴۳)، ۱۷۳-۱۸۸. شریفی، علیرضا (۱۳۹۳). بررسی وضعیت برنامه‌ریزی درسی در سیستم آموزش و پرورش ابتدایی ایران. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳ (۲)، ۷۳-۹۱.

طهماسب زاده شیخلار، داود؛ فتحی آذر، اسکندر؛ صنیعی، مریم (۱۳۹۸). مطالعه پدیدارشناختی تجارب و ادراک معلمان ابتدایی از برنامه درسی علوم تلفیقی. پژوهش‌های برنامه درسی، ۹ (۱)، ۱۱۳-۱۳۹.

فتحی واجارگاه، کوروش (۱۳۹۵). اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی (چاپ دوم). تهران: انتشارات علم استادان. قائدی، محمدرضا؛ گلشنی، علیرضا (۱۳۹۵). روش تحلیل، از کمی گرایی تا کیفی گرایی، روش‌ها و مدل‌های روانشناختی، (۱) ۷، ۸۲-۵۷.

کدخدازاده، سمیه. (۱۳۹۹). نقش برنامه درسی تلفیقی در پیشرفت تحصیلی و کنجکاوی دانش‌آموزان پایه دوم ابتدایی از دیدگاه معلمان. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه الزهرا، تهران.

کلی فروش، فریده. (۱۳۹۷). امکان سنجی تلفیق برنامه‌های درسی هنر و علوم پایه چهارم ابتدایی. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه پیام نور اصفهان، ایران.

محمودی، فیروز (۱۳۹۲). طبقه بندی رونالد هاردن. دانشنامه ایرانی برنامه درسی. www.daneshnameh.icsa.ir

ملکی، حسن (۱۳۹۷). برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل). تهران: پیام اندیشه.

مهرمحمدی، محمود، احمدی، پروین (۱۳۸۰). برنامه درسی تلفیقی رویکردی متفاوت با برنامه‌های درسی موضوع محوری/ دیسپلینی (شیوه سنتی). فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا. ۳۹، ۱۹۹-۲۱۷.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۳). برنامه درسی، نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. (ویراست دوم). تهران و مشهد: نشر مشترک سمت و شرکت به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی).

مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۲). تبیین و بازشناسی ظرفیت نظریه‌های ناظر به آموزش ارزش‌ها در نظام آموزشی از منظر اثربخشی. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، ۱ (۲)، ۷۰-۹۸.

ملکی، حسن (۱۳۸۲). رویکرد تلفیقی برنامه درسی. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

نوریان، محمد (۱۳۹۸). راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. تهران: شورا.

خلخالی، مرتضی (۱۳۹۳). درهم تنیدن برنامه‌های درسی در آموزش عالی؛ فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

- Bean, J. (1997). Integrated curriculum in the middle school . Eric Digest: Integrated Carr: http. P .2.
- Drake S. M. & Burns. R. C. (2004) Meeting standards through integrated curriculum (Alexandria VA. Association for Supervision and Curriculum Development).
- Akib,E. Erwinto Imran,M. Mahtari,S. Rifqi Mahmud,M. Giri Prawiyogy,A. Supriatna,I. & Hartono Ikhsan, MT. (2020). **Study on Implementation of Integrated Curriculum in Indonesia**. *IJORER : International Journal of Recent Educational Research*, 1(1), 39–57.
- Akib,E. Erwinto Imran,M. Mahtari,S. Rifqi Mahmud,M. Giri Prawiyogy,A. Supriatna,I. & Hartono Ikhsan, MT. (2020). **Study on Implementation of Integrated Curriculum in Indonesia**. *IJORER : International Journal of Recent Educational Research*, 1(1), 39–57.
- Kneen.J. Breeze T. Davies-Barnes. S. John V. & Thayer (2020). Curriculum integration: the challenges for primary and secondary schools in developing a new curriculum in the expressive arts. *The curriculum Journal*. 31(2) .258-275.
- Maisyafriana, Adelina, S., Evi Mala, W. (2020). The Implementation of Integrated Curriculum in the Primary School: A Case Study of Sekolah Alam Cikeas. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 434, 61-65.